

scholars and students to revert to the monograph for balanced opinions and copious details on the composition and influence of Morkinskinna. Literary scholars will welcome the concordance of episodes described also in *Heimskringla* and *Fagrskinna*. The bibliography is useful, although restricted in its citations of works on ecclesiastical matters. The two indexes, one covering the introduction and explanatory notes, the other keyed to Morkinskinna itself, mirror Andersson and Gade's concern to provide ease of reference, a collegial gesture toward their readership. Still, the major accomplishment is the vivid translation of the manuscript itself, a work too long neglected in modern times. Obviously, the work's significance was recognized immediately in medieval Iceland. Within the brief time span of perhaps five years, the authors of *Heimskringla* and *Fagrskinna*, major historians, incorporated much of its phrasing. This adaptation and sifting of Morkinskinna's text for the years 1035–1157 testifies to the deep effect that the narration of the manuscript's author exercised on their thinking, both positively and negatively, about the nature and presentation of history.

Marlene Ciklamini

Ulrike Sprenger. *Sturla Þórðarsons "Hákonar saga Hákonarsonar"*. Texte und Untersuchungen zur Germanistik und Skandinavistik 46. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2000. 143 sider.

For første gang er der nu skrevet en monografi over sagaen om Håkon Håkonsson. Forfatteren er den schweiziske litteraturforsker Ulrike Sprenger, som har en betydelig forskning bag sig inden for især den oldgermanske litteratur. *Hákonarsaga* er en biografisk beretning om kong Håkon og omfatter tiden 1203–1264. Den er skrevet af den islandske historiker Sturla Þórðarson under dennes ophold ved det norske hof. Mindre end et år efter kongens død er Sturla gået i gang med pen og pergament i den kongelige skrivestue. Her har han kunnet gøre brug af et varieret kancellimateriale samt mundtlige meddelelser fra både norske og islandske fortællere. Sagaens samtidige affattelse har givet den en særlig høj kildeværdi. Den tidsalder, som *Hákonarsaga* omhandler, er en storhedstid i norsk historie; for Island derimod knytter der sig bitter vemod hertil på grund af republikkens undergang og drabet på landets mangeårige lovsigemand Snorri Sturluson på foranledning af kong Håkon. *Hákonarsaga* forlener de to lande med modsatrettet nostalgi. Det indebærer en fordel, at en bog om denne saga udarbejdes af en forsker uden personligt tilhørsforhold til noget af de to lande.

Den litterære analyse, som Sprenger giver sin læser, er på sine steder nyskabende; dette gælder ikke mindst når hun anvender en litterær metodik på sagaens fremstilling. For recensenten som historiker af den socio-politologiske skole er det ikke blot spændende, men også velgørende at bevidne, at en af ens gamle "ikoner" — *Hákonarsaga* — nu får en behandling af en litterat af fag. Sturlas selvbeherskelse over for stoffet kan ikke skjule, at der her står følelser på højkant. Dramaet, som ulmer under den fortælle tekniske saglighed, blev opfanget af Henrik Ibsen da han gjorde sagaens første to tredjedele til tema for sit berømte skuespil *Kongsemnerne*. I sin fordeling af lys og skygge mellem hovedpersonerne — kong

Håkon og jarl Skuli—er Sprenger meget på linje med Ibsen. Hun tegner gennemgående et negativt billede af Skuli; og når Håkons person spejles mod en sådan baggrund kommer kongen unægtelig til at fremstå nok så strålende. Vi synes her at nærme os den klassiske rollefordeling mellem helt og skurk. At rollerne imidlertid også kan byttes om, ser vi hos historikeren Halvdan Koht, som tegner et glansfuldt billede af Skuli jarl, og hos kulturforskeren Hans Kinck, som ydmyger kongen for dennes kraftsløshed (jf. Ólafía Einarasdóttir, "Skulis oprør og slaget ved Örlygsstaðir: Norsk og islandsk politik 1220–1240," i *Kongsmenn og krossmen: Festskrift til Grethe Authén Blom*, red. Steinar Supphellen [Trondheim: Tapir, 1992], 91–113, her 91–93).

Ibsens skildring af denne periode byggede meget på den samtidige historiker Peder Andreas Munch, der hyldede kong Håkon som skaberen af den norske stormagt. Såvel Ibsen som de tre nævnte historikere baserer imidlertid deres divergerende opfattelser af Håkon og Skuli på *Håkonarsaga* og dette understreger, at sagaen ikke er entydig i sin vurdering af de to hovedpersoner. Både Munch og Ibsen levede da Norge var en del af det svenske kongedømme. Derimod virkede Koht og Kinck begge i tiden umiddelbart efter første verdenskrig, da fyrstendømmer afskaffedes og den vesterlandske parlamentarisme stormede frem. Men Norge har været et kongedømme så langt tilbage som kilderne når; og i folkets bevidsthed har Norge altid været en konges land. Efter anden verdenskrig er de norske historikere faldet tilbage til den opfattelse, at Håkon Håkonsson som den der varetager kongedømmet har retten på sin side over for oprørerne. Ulrike Sprenger synes at være influeret af disse sidstnævnte forfattere, og navnlig af Kåre Lunden i dennes bind 3 af *Norges Historie* fra 1976 (jf. min anmeldelse af *Norges Historie*, bd. 1–3, red. Knut Mykland, i *Historisk tidsskrift* [København] 80 [1980]: 116–26, her 120–26). —Det har undret mig, at Sprenger ikke har taget to afhandlinger inden for det tyske sprogområde i betragtning, forfattede af Heinz Klingenberg, fra henholdsvis 1993 og 1998. Gennem hans bredt anlagte undersøgelse af, hvad de gamle kilder udtaler om kongers og

høvdinges fremtoning og karakteregenskaber, kan vi forvisse os om, at Skuli var højt værdsat i sin samtid (Heinz Klingenberg, "Das Herrscherportrait in *Heimskringla*: ± groß — ± schön", i *Snorri Sturluson: Kolloquium anlässlich der 750. Wiederkehr seines Todestages*, red. Alois Wolf, ScriptOralia 51 [Tübingen: Gunter Narr, 1993], 99–139; idem, "Hommage für Skúli Bárðarson", i *Snorri Sturluson: Beiträge zu Werk und Rezeption*, red. Hans Fix, Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 18 [Berlin: Walter de Gruyter, 1998], 57–96). —Jeg vil nedenfor komme tilbage til sagaens karakteristik af de to hovedpersoner.

Ulrike Sprenger giver i sin bog en grundig omtale af den faderløse Håkon Håkonssons vej til kongemagten. I foråret 1217 bliver kronen ledig på samme tid i det vestnorske Birkebeinar-rige og i det sydnorske Baglar-rige; sidstnævnte havde skiftevis anerkendt norsk og dansk overhøjhed. I sommeren 1217 bliver den trettenårige skoledreng Håkon Håkonsson valgt til konge på Eyrarting og på lokale ting i Viken-området; Håkons kongedømme synes således nok så velfunderet. Imidlertid var ærkebiskop Guttorm bortrejst under kongehyldningen i Trondheim. Og bagefter sker der det ejendommelige, at ærkebispens udtrykker tvivl angående faderskabet til Håkon, og han kræver sagen afgjort ved jernbyrd. Denne foregår i Kristkirken i Bergen og gennemføres med held af kongemoderen Inga. Hele denne noget mærkelige situation belyser Sprenger ganske udmærket—både kirkens generelle indstilling til jernbyrd og proceduren i faderskabssager i de nordiske love, herunder moderens stærke retsstilling i sådanne sager. Jeg vil dog gerne uddybe de omhandlede begivenheder lidt i det følgende.

Fra gammel tid hvilede det germaniske kongedømme på to søjler: blodret og valg. *Stirps regia* må siges at have været forudsætningen for valg til konge. Men i Håkons tilfælde bliver der vendt op og ned på tingene, idet valget kommer først, og derefter konstateringen af blodretten. Det er ejendommeligt, at ærkebiskop Guttorm er initiativtageren hertil. Som *electus* er han rejst til Rom i 1215 for at modtage sit *pallium* af Innocentius III. I netop dette år

holder paven et koncilium i Laterankirken i Rom. Dette det fjerde økumeniske koncilium er nok det vigtigste inden for den romersk-katolske kirke i middelalderen, og her langes der hårdt ud efter jernbyrden. Denne gamle germanske regel fandtes ikke i romerretten. At dette har været hårdt at acceptere for nordboerne ses af, at kardinal Vilhelm af Sabina i en norsk forordning af 1247 gentager forbudet mod jernbyrd. Til sammenligning kan det fremhæves, at den danske ærkebiskop Anders Sunesen fik fjernet jernbyrden i skånsk lov allerede i 1216, altså året efter Laterankonciliet. Alt dette må stille den norske ærkebiskops krav i 1218 om jernbyrd for en lovligt valgt norsk konge i et lidt tvivlsomt lys, om end valget i 1217 var sket uden kirkens medvirken.

I *Hákonarsaga* omtales forberedelserne og gennemførelsen af jernbyrden nøje; og som kilde herfor har man gerne udset Dagfinn Bonde—en slags fosterfader til den unge Håkon Håkonsson. Imidlertid menes det, at lagmanden Dagfinn Bonde døde ved midten af 1230'erne. I stedet for ham vil jeg pege på en anden vej til disse oplysninger i sagaen, nemlig Snorri Sturluson. Snorris første lovsigemandsperiode udløb godt en uge ind i juli måned i sommeren 1218, hvorefter han drog hjem til Reykholt. Ikke længe efter sejlede han fra Borgarfjord til Norge. Straks efter ankomsten hertil tog han ophold hos Skuli jarl, hvor han blev ovenud gæstfrit modtaget. I Sturla Þórðarsons *Íslendingasaga* hedder det, at ved den tid var Skuli og Håkon Norges høvdinge (*Sturlunga saga*, red. Jón Jóhannesson, Magnús Finn-bogason og Kristján Eldjárn [Reykjavík: Sturlungaútgáfan, 1946], 1:271–72). Hvis Snorri ikke nåede selv at overvære jernbyrden i Kristkirkegården i Bergen, som ifølge kongesagaen fandt sted hen på sommeren, har han haft rig mulighed for at høre nærmere derom. Kort efter denne begivenhed (jernbyrden) sejlede Snorri, Skuli og Håkon sammen til Viken, og også kongemoderen Inga var med på rejsen. Og i dette år 1218 drak de jul sammen i Tunsberg. —Hjemme i Reykholt havde Snorri hyppigt sin nevø Sturla Þórðarson på besøg, og denne synes efterhånden at have taget fast ophold hos farbroderen her. Vi kan således gå ud fra, at længe før Sturla kom til at befatte sig med

sagaen om Håkon Håkonsson var han fra sin farbroder Snorri blevet velinformeret om mange emner i norsk toppolitik.

Som ovenfor anført oplyser Sturla i *Íslendingasaga*, at Norge i 1218 havde en fælles statsledelse ved jarl Skuli og kong Håkon. Ganske få år derefter blev den norske kirke begunstiget af den nye konge, idet Håkon giver ærkebispens andel i sit møntregale. Jeg har savnet, at Ulrike Sprenger ikke meddeler noget videre om de politiske følger af denne generøsitet over for den norske kirke. Ærkebiskoppens påskønnelse heraf synes at være årsagsmæssigt forbundet med det store møde i Bergen i 1223. Hertil indkalder ærkebiskop Guttorm landets ledende mænd fra såvel verdslig som kirkelig side, og også folk fra skatlandene bliver stævnet hertil. *Hákonarsaga* opregner mere end 60 personer som var til stede. I sagaen citeres velformulerede taler af flere af deltagerne. Også samtaler og udtalelser anføres i sagaen, alt sammen bemærkelsesværdigt velformuleret. Referaterne af folks meninger synes at gå ud på at styrke den unge konges arveret til riget. Som fremholdt af Sprenger har hele denne oratoriske udfoldelse sikkert sin rod i Sturlas formuleringskunst. Politik og officielle taler var ingenlunde fremmed for den islandske politiker og tidligere lovsigemand; men meget taler dog for, at Sturla i sit arkivmateriale har haft en form for optegnelse over deltagerne i mødet i Bergen.

Sturlas broder, skjalden Ólafr hvítaskáld, var nært knyttet til farbroderen Snorri. Og da denne i 1237 må flygte fra Island til Norge på grund af kong Håkons nye Islandspolitik, følger Ólafr med Snorri. Sammen opholder de sig i Trondheim i årene 1237–39 som hertug Skulis gæster. Skuli og Snorri finder sammen om en ny politik, og Snorri bliver den kommende kong Skulis jarl over Island. Da Snorri rejser hjem, bliver Ólafr tilbage hos hertugen, og han ser aldrig sin farbroder mere. I *Hákonarsaga* skildres nøje omstændighederne omkring Skulis kongehyldning i begyndelsen af november. Nu er oprøret åbent, og Skuli forbereder sig på konfrontation med kong Håkon. Sagaens læser indvies i Skulis forskellige planer, og følger ham til Syd norge, hvor han udkæmper slaget ved Låka før midten af marts. Ólafr deltager i slaget, hvor Skuli sejrer stort. Herefter drager

Skuli med sin styrke til Oslo, hvor han imidlertid bliver overrumplet af kong Håkon lidt efter midten af april. Det kommer til et slag, som sagaforfatteren visualiserer i den grad, at hans kilde må have været en af deltagerne heri; og her falder tanken for mig at se på Ólafr hvítaskáld. Skuli råder over en overlegen styrke, og da de mødes har Håkon endnu ikke fået hele sin styrke op fra skibene. De to står nu in persona over for hinanden; men det ufattelige sker, at Skuli tager flugten fra et knap påbegyndt slag. —Det er vanskeligt at tolke situationen anderledes end, at hver af de to havde svært ved at få sig til at slå den anden ihjel.

Det hedder blandt forskere, at historien skrives på sejrherrens vilkår. I *Hákonarsaga* har vi to eftermæler, men ingen helt. Måske skulle vi læsere af denne saga hæfte os lidt mere ved det psykologiske spil heri—livets eksistentielle faktorer har også gyldighed for fyrster. Skuli traf Håkon da denne var en ganske lille, faderløs dreng. Skuli havde tre døtre, men (længe) ingen søn. Tidligt i sagaen anføres Dagfinn Bondes udtalelse om, at hvis den dengang lille Margrethe Skulisdatter skulle blive gift med Håkon, da ville Skuli komme til at blive som fader for denne. Og det er netop noget i den retning, som er sket. I kraft af sin alder og politiske erfaring er Skuli den førende. Jeg vil her pege på dobbeltmønten med *rex et comes* på hver sin side; på grund af sølvholdigheden kan mønten dateres til samregentperioden (jf. Einarsdóttir, "Skulis oprør", 100–101). Men drengen vokser op, og både vil og kan selv. Vi synes her at stå over for en typisk generationskløft; Skuli vil ikke blive nummer to nu. At blive hertug synes ikke at have været ham nok—muligvis satsede han på samkonedømme, en norsk institution, som havde hindret megen uro i Norge i sammenligning med de mange slægtsfejder i både Danmark og Sverige.

Ulrike Sprenger fremholder meget rigtigt, at Sturla Þórðarsons forfatterrolle mærkes stærkest i de tidligere dele af *Hákonarsaga*. Og hun fremhæver med megen ret, at initiativtageren til sagaens affattelse var Håkons søn Magnus Lagabøter, som var en fin repræsentant for kirkens ideal af en *rex justus*. Hun fremhæver den franske historiker Le Goff's skildring af den

franske konge Ludvig den Hellige, hvis krige betegnes som værende *bellum justum*. Som Sprenger også påpeger, skal Håkons mange krigslignende udenrigspolitiske initiativer, som omtales i sagaen, ligeledes fremtræde som tilfælde af *bellum justum*. Men hun deler ikke vurderingen af kongen som en fredsfyrste.

Inden for norsk historieforskning er Håkons togt til Skotland gerne blevet tolket som en sejr for kongen, eller i det mindste som en vel gennemført magtdemonstration. Forholdene på de nordlige dele af de britiske øer havde imidlertid ændret sig noget siden Magnus Barfods togt hertil. Man havde tilegnet sig en del af nordboernes færdigheder i søfart, og desuden havde skotterne indført rytteri, hvilket har medvirket til det norske nederlag ved Largs. Kong Håkons armada talte over 150 skibe—hele Norges ledingsflåde bortset fra Viken. Men mandskaberne ombord trængte både til proviant og drikkevand. I de hjemlige skotske kilder anskuedes den norske konges fremfærd ingenlunde som *bellum justum*, men nærmest som røvertogter (John L. Roberts, *Lost Kingdoms: Celtic Scotland and the Middle Ages* [Edinburgh: Edinburgh Univ. Press, 1997], især 96–114).

Langt heldigere faldt kong Håkons *bellum justum* ud når det gjaldt Island. Her benyttede han den samme strategi som den danske ærkebiskop havde benyttet over for Norge i sidste halvdel af 12. århundrede: Absalon æggede til borgerkrig, for siden hen at kunne fremstå som fredsskaber (Ólafía Einarsdóttir, "Absalon and the Norwegian Civil War: Christian Ideology of War and Peace", i *Archbishop Absalon of Lund and His World*, red. Karsten Friis-Jensen og Inge Skovgaard-Petersen [Roskilde: Roskilde Museums Forlag, 2000], 37–69, især 43–48). —I 1262–63 havde islændingene anerkendt den norske konges overhøjhed samt deres skattepligt over for ham. *Hákonarsaga's* fremstilling af kong Håkons gennemtvungelse af dette som en *bellum justum* har antagelig hentet inspiration i den bulle Laudabiliter af 1155, i hvilken den engelskfødte pave Hadrian IV skænkede sin landsmand Henry II overhøjheden over Irland; og modellen forsøgtes nu anvendt i sagaen af Magnus Lagabøter og Sturla, da

man havde haft en *legatus a latere* på besøg i Norge i 1247. Her gjorde de imidlertid regning uden vært, når det gjaldt kardinal Vilhelm af Sabina. Under sit mangeårige ophold i det sydlige Balticum havde Vilhelm blandt andet som opgave at forhindre, at den Tyske Ordens statsdannelser skulle komme under den tyske kejsers overhøjhed. I stedet satsede pavedømmet på ideen om kirkelige stater henhørende direkte under pavestolen. For paven og kardinal Vilhelm måtte Islands statsform fremstå som den helt ideelle. Her havde man indført Nordens første tiende, som også til dels var en ejendomsskat. Adam af Bremen havde allerede i sin kirkehistorie lovprist Island, hvor landets biskop var som en konge for øens beboere.

Som en aktiv fredsfyrste—mægler i den svenske brødrestrid og skaber af freden i Perth—lå det Magnus Lagabøter på sinde at hvidvaske den militante side af faderens vidt forgrenede udenrigspolitik (Ólafía Einarsdóttir, "Om samtidssagaens kildeværdi belyst ved *Hákonar saga Hákonarsonar*", *Alvíssmál* 5 (1995), 29–80, her 38–44). Og for Sturla Þórðarson var spillet om Island alligevel tabt. Også han kunne senere i sit værk om "rise and fall of the Sturlungs", altså *Íslendingasaga*, have behov for at dække over noget af det som ikke skulle huskes så godt (Ólafía Einarsdóttir, *Studier i kronologisk metode i tidlig islandsk historiskrivning*, Bibliotheca historica Lundensis 13 [(Lund): Gleerup, 1964], 267–68; jf. Einarsdóttir, "Skulis oprør", 106).

I det lange sjette afsnit af sin bog giver Sprenger læseren mange nye og nyttige indfaldsvinkler på *Hákonarsaga*; her tænker jeg ikke mindst på hendes kyndighed inden for skjaldedigtningen, som giver øget dybde i vor forståelse af sagaens mange digte. Af fremstillingen træder det tydeligt frem, at hun tilskriver digtene en selvstændig rolle, og ikke betragter dem som overvejende litterær pynt på prosateksten, således som de længe har været anset for. Af dette afsnit kan vi historikere måske lære ikke at være så ensidigt faktaorienterede, i erkendelse af, at der er en underliggende betydning i anvendelsen af symboler og i selve de sproglige formuleringer, som nu her i *Hákonarsaga*. —Som i alt menneskeskabt forekommer der fejl i denne bog; men de er få og små. Således

kan nævnes (55), at kong Ingi Bárðsson siges at have samme moder som jarl Skuli, men slægtskabet var gennem deres fælles fader. Af teksten fremgår det, at Sprenger betragter ærkebiskop Øystein som Norges første ærkebisp, men han var dog den anden i rækken.

Det er i opfattelsen af *Hákonarsaga*'s to hovedpersoner at vandene skilles imellem Ulrike Sprenger og mig. I sagaen får Skuli og Hákon deres eftermæle på helt forskellige steder i fortællingen. Skuli berømmes højt for sin vennesælhed, og Hákon for, at når han var i godt humør var han et dejligt menneske; men i sin vrede var han frygtindgydende. Dette belyses ved sagaens skildring af, hvorledes de to håndterer krisen i 1240. Skuli rådfører sig igen og igen med sine mænd og ændrer gang på gang sine planer. Hákon reagerer ved at blive totalt lamslået, og er passiv så længe, at hans mænd giver ham tilnavnet *svefn* 'Søvn'. Men så vågner han til dåd, og handler nærmest overstadigt og meget iltert. Bevæger vi os uden for *Hákonarsaga*, kan vi læse hvad Snorri—den store psykolog—fortæller om de to fyrster i digtet *Háttatal*. Her prises Skuli først og fremmest for gavmildhed mod sine mænd. Den unge Hákon omtales for sin munterhed, når han er i godt humør (Einarsdóttir, "Skulis oprør", 101–4). I begge disse glimt fremstår Skuli, i sin trofasthed og gavmildhed mod sine mænd, som en rigtig nordisk fyrste. Hákon tegnes som dynamisk og med et svingende temperament—træk som synes at minde om farfaderen, kong Sverrir.

Bogens sidste afsnit handler om *Hákonarsaga*'s forfatter, og det mærkes, at Ulrike og Sturla kan godt sammen—begge er de *lágsmælt og velmælt*. —Ulrike Sprenger har givet sine læsere *vönduð bók* om et centralt tema i norrøn historie i det 13. århundrede.

Ólafía Einarsdóttir